

International Journal of Languages' Education and Teaching

ISSN: 2198 - 4999, GERMANY

December 2015, Volume 3, Issue 3, p. 379-393

READING AND INTERPRETING SUBJECTIVE MESSAGE UTTERANCES IN VERBAL COMMUNICATION

SÖZLÜ İLETİŞİMDE ÖZNEL İLETİ İÇEREN SÖZCELERİ OKUMAK VE YORUMLAMAK

Selim YILMAZ¹ & Arsun Uras YILMAZ²

ABSTRACT

In this study, the utterances containing the situation and indicators of "subjectivity" in Turkish conversation will be examined. In oral communication, working on the concept of "subjectivity" necessarily requires taking into consideration the concepts "indicator / pointer". Speaker in verbal interactions, using a number of pointers in a particular context and enunciation, naturally exhibits a subjective stance against the rhetoric voiced counterparts in the listener position. Prosodic element of subjectivity may occur while demonstrators consist mostly of fractional parts of the elements created by rhetorical linguistic phenomenon. They need to talk about two major linguistic classes of fractional elements which are "opinion" and "mode". Considering the most concrete example of the personal pronouns "I", speaking subject is an indication in terms of transport, which is an important determinant with regard to the subjective value of focusing and enunciation discourse itself. As such, how the utterance can be located in different syntactic indicators of subjectivity and syntactic functions will be analyzed in this study. Thus, the demonstrators of subjectivity don't have a specific syntactic position while it's possible to say that they may take place anywhere in the utterance. Because of this syntactic condition, Turkish also has a flexible structure functioning just fine. On the other hand, subjectivity demonstrators' modal elements functioning in various utterances will focus on examining different syntactic functions, syntactic value and discursive position. However, speaking subject's personal stance and suprasegmental elements reveal the existence of subjectivity status of discourse structure that will be investigated in terms of prosodic elements and how it should be interpreted.

Key Words: Indicator, message, verbal communication, subjectivity, discursive linguistics, enunciation.

¹ Prof.Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili Bölümü. selimyilmaz@marmara.edu.tr

² Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü. arsuny@yahoo.fr

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçe karşılıklı konuşmada “öznellik” durumu içeren sözceleri ve göstergeleri inceleyeceğiz. Sözlü iletişim alanında “öznellik” kavramı üzerinde çalışmak, “gösterge/gösterici” kavramının mutlaka göz önüne alınmasını gerektirir. Bir sözlü etkileşimde konuşmacı, belirli bir bağlam ve sözcelem durumunda bir takım göstericiler kullanarak, dinleyici konumundaki muhatabına karşı dile getirdiği söyleminde doğal olarak özne bir duruş sergiler. Dilsel olgulardan söylemsel parçaların oluşturduğu bu öznellik göstericileri daha çok parçasal unsurlardan oluşmakla birlikte bürünsel unsurlardan da oluşabilir. Parçasal unsurlar arasında başlıca iki dilsel sınıftan söz etmek gerekir ki bunlar “görüş” ve “kip” unsurlarıdır. Bunun en somut örneği olan kişi adlarından “ben”, konuşan öznenin kendini söylemine odaklaması ve sözcelem (fr. énonciation) açısından önemli bir özne değer taşıması bakımından belirleyici bir göstergedir. Bunun gibi, sözcenin farklı sözdizimsel bölgesinde yer alabilen öznellik göstergeleri ve sözcelemsel işlevleri incelenecektir. Buradan hareketle, öznellik göstericilerinin belirli bir sözdizimsel konumunun olmadığını, aksine sözcenin her yerinde yer alabileceğini söylemek mümkündür. Zira bu sözdizimsel durum, Türkçenin esnek yapısı ve işleyişine de gayet uygundur. Diğer yandan, öznellik göstericileri olarak işleyen kipsel unsurlar da çeşitli sözcelerde, farklı sözdizimsel konumlarda incelenerek sözcelemsel değer ve söylemsel işlevleri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte, konuşan öznenin kişisel duruşu ve söyleminin öznellik durumunu ortaya koyan parçaüstü yapı yani bürünsel unsurların varlığı ve nasıl yorumlanması gerektiği de araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: : Gösterge, ileti, sözlü iletişim, öznellik, söylem dilbilimi, sözcelem.

1. GİRİŞ

İster yazı dili, ister sözlü dil olsun, her türlü dil yapısı ve düzleminde, “öznellik” (fr. subjectivité) kavramı üzerinde çalışmak, “gösterge/gösterici/belirtici” (fr. marque/marqueur/déictique) kavramının mutlaka göz önüne alınmasını gerektirir. Bu çalışmada,³ Türkçe karşılıklı konuşmada “öznellik” durumlarını ortaya koyan göstergeleri inceleyeceğiz. Bir sözlü etkileşimde konuşmacı, belirli bir bağlam ve sözcelem durumunda (fr. situation d’énonciation) bir takım göstericiler kullanarak, dinleyici konumundaki muhatabına karşı dile getirmek istediği söyleminde ister istemez özne bir duruş sergiler. Bu, karşılıklı sözlü etkileşimde kaçınılmaz bir durumdur. Dilsel olgu olarak söylemsel özelliği olan bu *öznellik göstericileri* daha çok parçasal unsurlardan oluşmakla birlikte, bürünsel unsurlardan da oluşabilir. Parçasal unsurlar arasında başlıca 3 dilsel ulamdan söz etmek gerekir ki bunlar:

1) *Kişisel görüş ve yargı bildiren adil göstergeleri:* Konuşan öznenin görüşüne işaret eden göstergeler, diğer bir deyişle söylem anında ifade edilen görüşün konuşan özneye ait olduğunu bildiren göstergeler (“ben, bence, bana göre, benim için” vs).

2) *Özne değer taşıyan kipsel göstergeler:* Konuşan öznenin belirli bir bağlamda kişisel yargısına odaklı olarak dile getirdiği ve özne değer taşıyan kipsel unsurlardır (“belki, aslında, kesinlikle, acaba” vs).

³ Bu çalışma, 2012 tarihinde Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesinde (ODTÜ) düzenlenen 16. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayında sözlü bildiri olarak sunulmuş olup daha önce başka bir yerde yayınlanmamıştır. Bu bilimsel faaliyet Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Komisyonu olan BAPKO ile İstanbul Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenmiştir.

3) *Yüklemsel göstergeler*: Yine konuşan öznenin söylem anında sözcesinde kullandığı yüklemsel yapı (sözce başında konu bölümünde) veya temel yüklem (sözce sonunda yorum bölümünde) biçimi ile öznel duruşunu (fr. position subjective)⁴ belirginleştiren göstergelerdir (“dediğim gibi, sanıyorum (ki), düşünüyorum, kanaatindeyim” vs).

Birinci ulama örnek verecek olursak, kişi adlarından 1.tekil şahsı işaret eden “ben”, konuşan öznenin kendini söylemine (dolayısıyla söylemini kendine) odaklaması ve sözcelem açısından önemli bir öznel değer taşıması bakımından belirleyici bir göstergedir. Sözdizimsel konum olarak, sözcenin her bölümünde (sözce başı, ortası veya sonu) yer alabilen öznellik göstergelerinin üretildikleri söylemler çözümlenerek sözcelemsel işlevleri incelenecektir. Buradan hareketle, öznellik göstericilerinin belirli bir sözdizimsel konumunun olmaması, aksine sözcenin her yerinde yer alabilmelerinin nedenleri sorgulanacaktır. Zira bu sözdizimsel durumun, Türkçenin yapısı ve işleyişine uygun olmakla birlikte, karşılıklı etkileşimde belirli bir söylemsel etkisi olacaktır. Bu bağlamda, öznellik göstericileri olarak işleyen kipsel unsurlar da çeşitli sözcelerde, farklı sözdizimsel konumlarda incelenerek sözcelemsel değer ve söylemsel işlevleri üzerinde durulacaktır. Diğer yandan, konuşan öznenin kişisel duruşu ve söyleminin öznellik durumunu ortaya koyan parçaüstü yapı, yani bürünsel unsurların etkisi de araştırılacaktır.

1.1. Kuram, yöntem ve bütünce

Bu çalışmayı gerçekleştirirken, kuramsal açıdan günümüz Fransız Dilbiliminde kullanılan “Sözcelem” kuramı ile “Sözlü dil” inceleme yönteminden yararlanılacaktır. Çalışmanın veri tabanını, iki konuşmacının yer aldığı yaklaşık beş saatlik karşılıklı konuşmayı barındıran Türkçe sözlü dil bütüncesi (fr. corpus oral) oluşturacaktır. Çalışmada kullanılacak veri tabanı 3 ayrı bütünceden oluşmaktadır. Bütüncelerin dili günümüz Türkiye Türkçesinin sözlü dil yapısından oluşmaktadır. Konuşmacılarımız genellikle üniversite öğrencisi olup kendi aralarında “eğitim sistemi ve sorunları” ile ilgili karşılıklı sohbet etmişlerdir. Bunun yanı sıra, orta yaşlarda 3 öğretmen de “doğa ve dağcılık” ile ilgili sohbet konuşması gerçekleştirmişlerdir. Bütüncelerin her biri yaklaşık 30 dakika ile 60 dakika arası uzunluğunda olup yaklaşık 3 saatlik bir ses kayıt süresini ve bine yakın sözceyi kapsayan transkripsiyondan oluşmaktadır. Transkripsiyonlar, konuşmacıların bizzat kendileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Transkripsiyonda kullanılan özel işaretler ve kodlamalar, yazıcının ilgili konuşmaları ve sesleri algılayma biçimine bağlı olarak kullanılmıştır. Sözlü dil yazım kuralları kapsamında kullanılan tonlama ve bürün (fr. prosodie) ile ilgili özel işaretlerin anlamları makalenin sonunda liste halinde verilmiştir. Konuşmacıların tümü kayıt yapılacağından haberdar olup, konuşma konularını kendi aralarından serbestçe seçmişlerdir. Ses çizelgeleri, Fransa’da Sorbonne Üniversitesi Dilbilim Bölümünde kullanılan “Anaproz” isimli bir bilgisayar programı kullanılarak elde edilecektir.

⁴ Makalede kullanılan, Sözceleme Dilbilimi ile ilgili, teknik terim ve kavramların orijinal Fransızca karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Bu yöntemin amacı, anlaşılma durumunda gerekirse ilgili terim üzerinde araştırmayı kolaylaştırmak içindir.

2. ÖZNELİK KAVRAMI

Burada ele alınacak olan “öznelik” kavramı, Fransız dilbilimci Benveniste’in (1967 : 258) vurguladığı şu temel dilbilimsel ilkelere dayanılarak değerlendirilecektir:

“Dilsel öznelik, konuşmacının kendini bir özne gibi davranma kapasitesidir. Zira konuşmacı dil yetisini kullanarak özneye dönüşebilir. Bir canlı varlık olarak insanın gerçekte var olan “ego” olgusunun oluşumunda temel olan dil yetisidir.” Konuşan özneyi temsil eden “ben” adının içerdiği “ego” olgusunun muhatabı temsil eden “sen” adına karşı her zaman bir üstünlüğü vardır. Ben “ben” adını, karşılıklı konuşmada muhatabım olarak “sen” varsan kullanabilirim.”⁵

Sözcelem durumu açısından bakıldığında, karşılıklı etkileşimde bu üstünlüğün başlıca gerekçesi konuşan öznenin dili kullanım biçimi, yani dil yetisi ile birlikte dinleyici konumunda olan muhatabına karşı gösterdiği öznel duruştur. Sözdizimsel konum olarak, öznelik kavramına işaret eden göstergelerin sözcede belirgin bir yerleri yoktur. Öznelik göstergeleri (ÖG), sözcenin konu bölümünde olduğu gibi, yorum bölümünde de yer alabilir (bkz. Tablo1). Kısaca, Türkçenin sözdizim yapısındaki esnekliğe uygun olarak, öznelik göstergelerinin sözcenin her bölgesinde bulunabilmesi doğaldır, zira konuşmacı söyleminin her anında öznel duruşunu somut biçimbirimler kullanarak gösterebilir. Dilsel kullanım olarak öznel göstergelerin dilbilimsel işlevi, sözlü dilin karşılıklı etkileşim ve sözcelem boyutunda, konuşmacının dinleyici konumundaki muhatabının dikkatini, düşüncesinin veya öznel yargısının belirgin bir noktasına çekmektir.

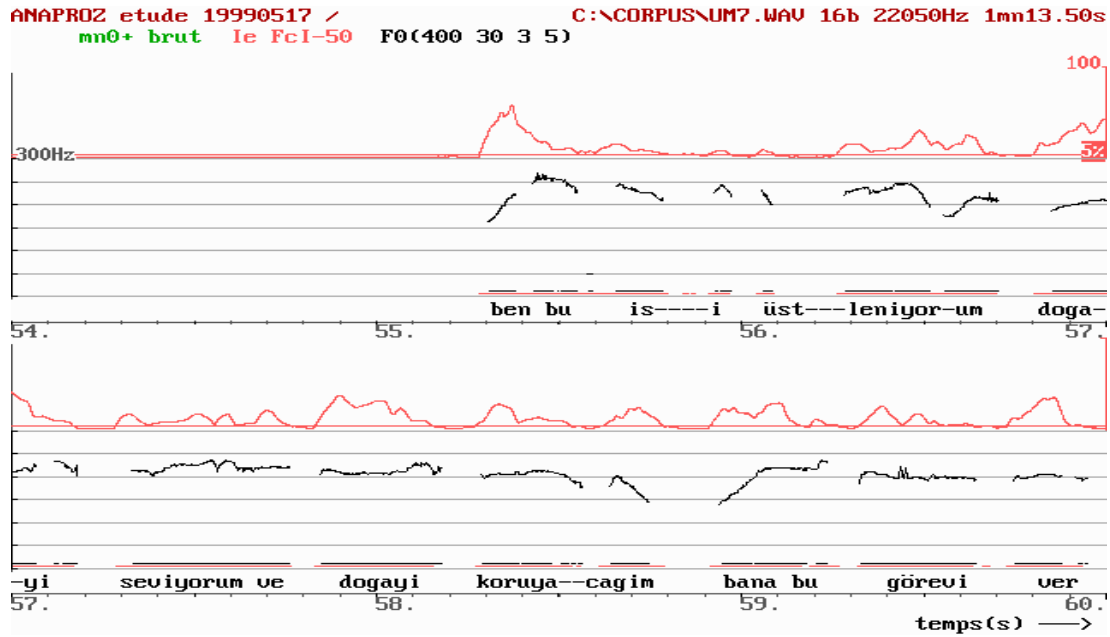
Tablo 1: Öznelik durumu içeren sözcenin yapısı ve modeli⁶

SÖZLÜ DİLDE SÖZCENİN YAPISI VE ÖZNELİK			
1. Konu bölümü	{durak} ve/ya “ee” sesi	2. Yorum bölümü	3. Artyorum bölümü (Yüklem sonrası)
<i>ben bu işi üstleniyorum</i>	{15s}	<i>doğayı seviyorum ve doğayı koruyacağım</i>	<i>bana bu görevi ver</i>
150Hz - 250Hz - 200Hz (ses çıkışı → ses inişi)	Ø	200Hz - 250Hz - 200Hz - 150Hz (ses çıkışı → ses inişi)	150Hz - 250Hz - 200Hz (ses çıkışı → ses inişi)
SÖZCENİN BÜRÜNSEL (PROZODİK) YAPISI (Şekil 1)			

⁵ Fransızca alıntının Türkçe çevirisi tarafımızca yapılmıştır.

⁶ Tonlama (ses) veya bürün (prozodi) ile ilgili özel olguların teknik işaretleri ve anlamlarına makalenin sonunda yer verilmiştir.

Bu örnek sözcenin aşağıda verilen ses çizelgesinde kırmızı çizgiler *sesin yoğunluğu/şiddetini* (fr. intensité), siyah çizgiler ise *sesin perdesini/ezgisini* (fr. mélodie) göstermektedir. Ezginin ölçü birimi “hertz” (Hz) olarak gösterilmekte olup, en yüksek nokta 300 Hz’dir⁷. Buna göre, paralel çizgiler arasında kalan her bölüm 50’şer Hz’lik bir değer ihtiva eder. Sözcelemin tonlama ile ilişkilendirildiği kurama göre, 150 Hz üstü yüksek ezgi alanını (yüksek perde), 150 Hz altı ise alçak veya düşük ezgi alanını (alçak perde) kapsar. Yüksek ezgi alanı *karşılıklı sözcemele* (fr. coénonciation) bölgesini, alçak ezgi alanı ise *karşılıklı söyleleme* (fr. colocation) alanını betimler. Öznellik içeren söz ve sözcelerin daha ziyade birinci bölgede yani 150 Hz ve bu seviyenin altındaki alanda gelişmesi beklenmektedir. Buna göre, sözcenin ses çizelgesi incelendiğinde, konuşucuyu işaret eden “ben” göstergesi 150 Hz ile başlayıp, takip eden gösterme adılı “bu” göstergesi ile 250 Hz seviyesine ulaştığı somut olarak fark edilebilir. Bununla birlikte, “üstleniyor-um” yüklemine kişi eki üzerinde de ezgide benzer seviyelerde bir iniş/çıkış, yani öznelliğin sese yansımaları sağlayan ezgisel bir modülasyon görülmektedir. Zaten sözce genel olarak bu iki ses seviyesi ve şiddeti arasında gelişmektedir ki, bu ezgi aralığı konuşucunun öznel sözcisini (öznelliğini) karşı tarafa kabul ettirme kaygısından kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 1. Örnek Sözcenin Ses Grafiği

⁷ Sesin en yüksek seviyeye yani “pic” diye tabir edilen zirveye çıktığı bu nokta, aynı zamanda söylem anında konuşan bireyin dikkati belli bir söylemsel unsur üzerine çekmek amacıyla bürünsel odaklama/vurgulama (fr. focus; focalisation intonative) yaptığını ya da yapmak istediğini gösterir. Burası, genellikle konuşucunun öznelliği bakımından sözcenin en can alıcı yeri olmakla birlikte, bu yönüyle söylemin dolayısıyla etkileşimin seyrini belirleyen sözcelem anıdır.

2.1. Karşılıklı öznellik durumu

Benveniste'e göre, "ben / şimdi / burada" gibi göstericiler, konuşan özneyi ortaya koyan, sözcelem durumunu bir merkez ve bir işaret noktası olarak alıp, zaman ve uzamı düzenleyen dile ilişkin öznel işaret veya göstergelerdir. Böylece söz ve sözü oluşturan "öznelliklerarası" (fr. intersubjectivité) dil de kodlaştırılmış olur (Kıran, 2001 : 311). Her konuşmada, konuşan öznenin karşısında bir muhatap varsa, bir öznellik durumunun gelişmesi de kaçınılmazdır. Hatta karşılıklı konuşmada, bağlamın durumuna göre, her söylemde potansiyel bir karşılıklı öznellik durumu gelişebilir. Şimdi karşılıklı öznelliğin sonucu olarak sağlanan karşılıklı anlaşma (fr. consensus) durumuna örnek bir sözce verelim:

(1a) Sözce = KG1 + yorum + KG2 + yorum bölümü + artıyorum⁸

CB14- e: (60s) {90s} *tabii* o: (50s) e {80s} *bilemiyorum* {30s} *belki de* e: (40s) {150s}

250Hz

350Hz

250 Hz

çok sınırlı olarak devam ediyor [*genelde*] (Gençlik)⁹

250Hz 350Hz 250Hz 150Hz 150Hz

(1b) AU18- *evet* {60s} bu sınırlı olarak devam ediyor (Gençlik)

250Hz 250Hz 250Hz 250Hz

Sözce (a) = ÖG1 (*tabii*) + ÖG2 (*bilemiyorum*) + ÖG3 (*belki de*) + ÖG4 (*genelde*)

Sözce (b) = Karşılıklı öznellik göstergesi (*evet*)

3. KİŞİ ADILI İLE ÖZNEMLİK (« BEN » ODAKLI KONUŞMA)

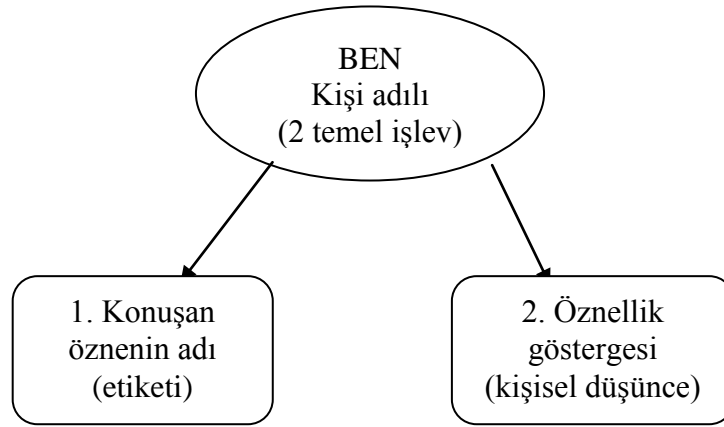
Konuşan özne bir kişi adılı kullanımı ile "ben" merkezli bir öznel duruş (fr. position subjective) sergileyebilir. Böylece, kişi adılı konuşmacının sözcelem anında kişisel görüşünü dile getirdiğini gösterir. Konuşmacı için kendi duygu ve düşünceleri ön plandadır, bu nedenle de genel olarak üzerinde uzlaşılması taraftarıdır. Genellikle « ben » kişi adılı (Şekil 2) ile « bence, benim için, bana göre » gibi varyantlarının kullanımı söz konusudur. Bu kişi adılılarının her birinin kendine özgü kullanımları olduğu gibi ilgili sözcenin bağlamına göre sözcelem açısından farklı değerleri de olabilir. Dolayısıyla, sözcelem durumu çerçevesinde, her kişi adılı belirli bir sözce içinde değer kazanır ve bulunduğu bağlama göre yorumlanabilir (Tablo 2). TDK Sözlüğünde (2005: 1188) « kişi » kavramı şu şekilde tanımlanmıştır : « Çekimli fiillerde ve zamirlerde konuşan, dinleyen, sözü edilen varlık, şahıs ».

⁸ Metnin okunmasını zorlaştırmamak için fazla kısaltma kullanılmaya özen gösterdik. Makalede kullanılan az sayıdaki kısaltmalar şunlardır : ÖG = öznellik göstergesi, KG = kipsel gösterge, BAĞ = bağlaç veya bağlam görevi gören ve sözceyi başlatan gösterge, SG = söylemsel gösterge, fr. = Fransızca.

⁹ Sözcelem başındaki büyük harf ve rakamlarla verilenler, konuşmacıların adı soyadı baş harfleriyle, konuşmada sözcenin sıra sayısını betimlemektedir. Bütüncenin genel konusu, ilgili sözcenin sonunda parantez içinde verilmiştir.

Tablo 2. Kişi adıları ve sözcelemsel değerleri

KİŞİ ADILLARI	ETKİLEŞİMDEKİ KONUM / SÖZCELEM DEĞERLERİ
BEN	Konuşan özne (gönderici) : Sözcenin sahibi, sözceyi dile getiren aynı zamanda sözcenin eyleyenidir (fr. <i>actant</i>) [yüklemin eyleyeni]
SEN	Dinleyici (alıcı) [karşıdaki muhatap – uzamsal yakınlık]
O	Sözü edilen kişi [uzaktaki muhatap – uzamsal uzaklık]
BİZ	Ben ve diğerleri [hepimiz – öznellikte genelleştirme – genel öznellik]
SİZ	« Ben » dışında kalanlar [muhataplarda uzamsal yakınlık]
ONLAR	« Ben » dışında kalanlar [muhataplarda uzamsal uzaklık]

Şekil 2: Konuşan özne « Ben » kişi adılıının temel iki işlevi

3.1 « Ben(ce) » Göstergesi

« Ben » veya « bence » göstergeleri, özneliğin yanı sıra, karşılıklı etkileşimde konuşmacının muhatabı ile bir anlaşma arayışı içinde olduğunu gösterir. Konuşan özne, sözcelem anında üretilen söylemin tek sorumlusudur. Sözceyi kendi üzerine alır ama muhatabını da söyledikleri konusunda ikna etmeye çalışır. Bu öznellik durumu aynı zamanda sözcenin bürünsel yapısı ile de somut olarak şu şekilde görünür : Sesin tonlama çizgisi 200Hz altına seyrederek, hatta bazı durumlarda ses 100Hz seviyelerine kadar düşebilir. Aşağıdaki iki örnekte kullanılan « bence » ve « bende » farklı sözcelem değerindedir. Birinci örnekte, sözce « evet » ile başladığından, « bence de » kullanımının açılımı « ben de senin gibi düşünüyorum » olduğuna göre, özneliğin tek taraflı değil karşılıklı anlaşma durumu ile birlikte

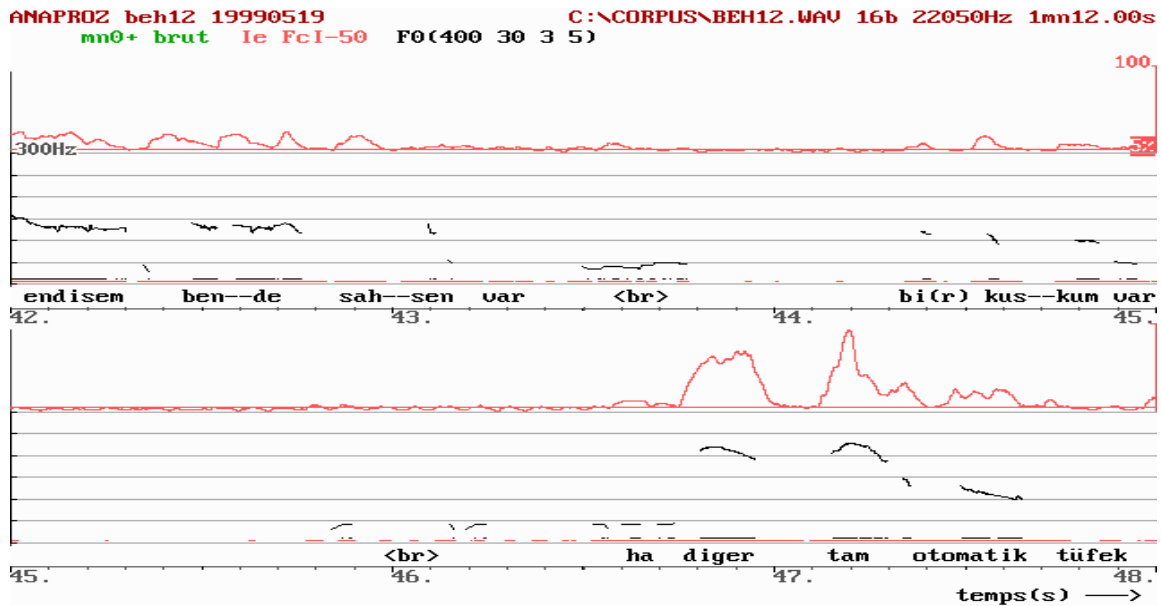
gerçekleştiğini gösteriyor. İkinci örnekte ise, isme eklenen iyelik eki «-m» ve şahsen belirteci, sözcüde tamamen konuşmacıya ait bir öznellik durumu olduğunu ortaya koyuyor.

(2) AHT20- <ee> evet *bence* de e (Memleket)

Sözce yapısı = görüş bildiren gösterge + kip +yorum1 + yorum2

(3) BEH12- endişe-m *bende şahsen* var {90s} bir *kuşku-m* var (Doğa)

150Hz 150Hz 150Hz 100Hz 100Hz

Şekil 3: Örneğin ses grafiği (sözce 3)

3.2 Çift adıl kullanımı (Odaklama)

Öznellik durumu olarak çift adıl kullanımı sözlü dilde, daha doğrusu doğaçlama konuşmalarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu dilsel kullanımın geçtiği sözcelerde “öznellikte odaklama” (fr. focalisation subjective) olgusundan söz etmek mümkündür.

Sözce yapısı = yorum bölümü + yorum sonrası bölüm

(4) AHT20- *ve ben benim* de hoşuma gidiyor [doğrusu] (Memleket)

Sözce yapısı = konu bölümü + yorum bölümü + yorum sonrası bölüm

(5) AHT35- Bu da Türkiye’de pek bilinmez ve gerçekten önemli bir şiiirdir {x}¹⁰

[Kazak Edebiyatı adına da hatta *bence bizim* edebiyatımız adına da] (Edebiyat)

¹⁰ Bu sözcüde, yorum ile arıyorum bölümleri arasında kısa da olsa bir durak vardır, ancak süresi tam olarak ölçülemezdir. Ayrıca sözcenin tümünün ses çizelgesi olmadığından tonlama değerleri bulunmamaktadır.

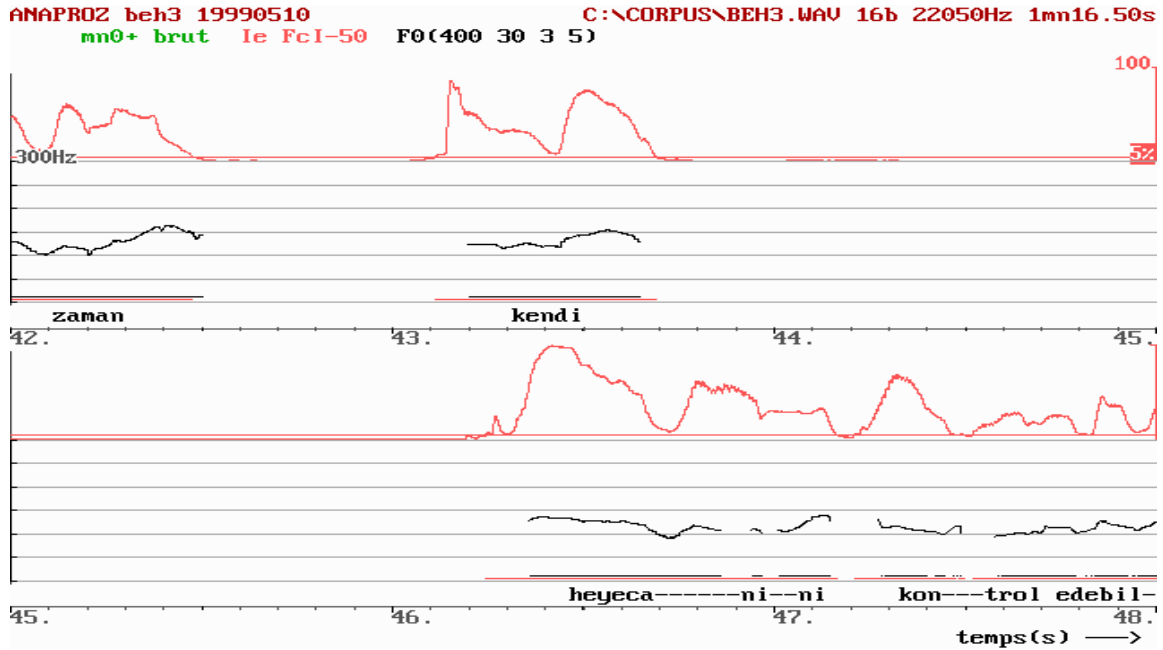
3.3 « Kendi » adlı (Öznellikte kendine dönüşlülük)

TDK (2005 : 1134) Sözlüğünde « kendi » zamiri « kişiler, öz varlık ve dönüşlülük » kavramları kullanılarak şu şekilde tanımlanır : 1. İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, 2. Kişiler üzerinde direnilerek durulduğunu anlatan bir söz. “Kendi” zamirini kullanarak konuşmacı sözcesinde dile getirdiği düşüncenin kendisine ait olmakla birlikte bu yaklaşımının sadece kendisini değil herkesi ilgilendirdiğini anlatmaya çalışır. Dolayısıyla “kendi” zamiri öznellikte bir kendine dönüş (dönüşlülük) eğilimi olduğunu gösterir. Aşağıdaki örnekte, “kendi” zamiri ile başlayan sözceyi şu şekilde yorumlamak mümkündür: “herkes kendi heyecanını kontrol edebilmelidir”. Bu sözcenin derin yapısından böyle bir genelleştirme yorumu çıkarmak mümkündür. Konuşmacı, avcının doğadaki tutumuyla ilgili konuşurken şöyle diyor:

(6) BEH- *kendi* heyecanını kontrol edebilmeli (Doğa)

150Hz 100-150Hz 100Hz 150Hz

Aşağıdaki ses grafiğinde de görüldüğü gibi kendi adının kullanıldığı sözce 100Hz – 200 Hz arasında seyredir:

Şekil 4: Örneğin ses çizgisi

“Kendi” adınının yer aldığı biçimsel ve sözdizimsel kuruluşu farklı sözce örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

(6) AHT22- *kendi* kendimizi aşağıladığımız alanlardan bi(r) tanesi [maalesef]

(7) AK30- *kendini* tamamen farklı bir dünyada hissediy(o)r sun

(8) AK30- ama *kendileri* de aynı şeyi yapıyo(r)lar

(9) AK34- *kendi* ülkende yaşayabilirsin *kendi* ülkene getirebilirsin

(10) AHT37- ve başlar *kendi kendine* demeye tabi *kendi kendine* derken aslında maksadı bize duyurmaktır

4. KİPSEL GÖSTERGELER İLE ÖZNEMLİK

Karşılıklı konuşmalarda, konuşan öznenin öznellik durumu bir takım kipsel göstergelerle gerçekleşebilir. Konuşan öznenin duygu ve düşüncelerine bağlı olan bu göstergeleri genel olarak iki ulama ayırabiliriz: 1. *Epistemik kipi göstergeleri* (fr. *marqueur de modalité épistémique*): Konuşmacının dile getirdiği sözcüğe inanma derecesini ve gerçeklikle ilişkisini belirten ve epistemik değeri olan kipsel göstergeler (kesinlik, olasılık, koşul bildiren ifadeler, vs.), 2. *Nitelik kipi göstergeleri* (fr. *marqueurs de modalité appréciative*): Konuşmacının dile getirdiği sözcüğün tümünü kapsayan veya belirli bir noktasına işaret eden bir nitelik katma veya nitelendirme işlevi gören kipsel göstergeler. Bu iki kipsel belirteç, konuşan öznenin öznel duruşu ile doğrudan bağlantılı olarak işleyen göstergelerdir.

4.1 Epistemik kipi göstergeleri

“Epistemik” terimi Fransızca kökenli olup “gerçeklikle bağ kuran” kiplik/kipler için kullanılır. Epistemik kipi (fr. *modalité épistémique*) göstergeleri sözcüğün her bölümünde yer alabilir, ancak incelenen bütüncelerde, alttaki örnekte olduğu gibi daha çok konu bölümünde bulunduğu gözlemlenmiştir:

(11) Sözcü = bağlaç + kip + konu bölümü + yorum (ø)¹¹

AK- ama {x} ee *aslında* seninle konuşmamıza başladığımızda (...) (Turistik Yerler)

250Hz 250Hz 250Hz 250Hz 250Hz 350Hz

Epistemik kipli göstergelere ilgi çekici iki örnek daha verebiliriz :

(12) Sözcü = soru yapısı (+ yüklem sonrası unsur)

AU12—sadece ekonomik bağlılık mı [*acaba*] (?)

250Hz 250Hz 150Hz 150Hz

(13) AU33—öyle *tabi* hayat mücadele [*kesinlikle*]

350Hz 250Hz 250Hz 250Hz

¹¹ Bu sözcü, diğerinin araya girmesi nedeniyle konuşmacı tarafından tamamlanamamıştır. (...) işareti sözcüğün tamamlanmadığını, (ø) işareti ise sözcüde eksik bir bölüm, kesit veya unsur olduğunu göstermektedir.

4.2 Nitelik kipi göstergeleri

Aşağıdaki örnekte, sözcenin konu bölümünde yük ismini niteleyen “aşırı” sıfatı sözcem bağlamında bir nitelik kipi göstergesi (fr. modalité appréciative) olarak değerlendirilebilir, çünkü konuşurken “niteleme yapma”, konuşmacının kişisel düşüncesine bağlı bir yargıda bulunduğunu gösteren dilsel bir olgudur. Sözcenin konu bölümü 150-200Hz arasında yüksek bir tonlama seviyesinde iken, yorum bölümü 100Hz seviyesine kadar iner, hatta isim yüklemi “söz konusu” üzerinde tonlamanın şiddeti ses çizgisi görülemeyecek kadar düşer.

Sözce (14/15) = konu bölümü + yorum bölümü

(14) UM3- doğaya {30s} *aşırı* bir yük {30s} binmesi söz konusu (Doğa)

100Hz   200Hz 150Hz   100Hz   Ø
<.....konu bölümü.....>   <...yorum bölümü...>

Nitelik kipi göstergeli sözceye « bence de » ile başlayan bir başka örnek verebiliriz:

(15) CB8- bence de *en büyük* faktör ekonomik (Gençlik)

200 Hz   250Hz 350Hz   200Hz

Bu örnekte, konuşmacı öznel tutumunu ortaya koyarken aynı zamanda muhatabıyla yargısı üzerinde anlaşma niyetinde olduğunu, sözdizimsel açıdan olmasa da, sözcenin parçauüstü yapısından anlayabiliyoruz. Bu sözcede, bürünsel yapı açısından niteleme öbeği (*en büyük faktör*) üzerinde ve özellikle de sonuna doğru tonlamanın yükselmesiyle konuşmacının « gizli bir ikna » niyeti ve çabası içinde olduğu anlaşılıyor.

5. YÜKLEMSEL YAPI İLE ÖZNEMLİK

Sözcelerde öznellik durumu olduğunu gösteren üçüncü kategori yüklemisel yapılardır. Sözdizimsel konum açısından sözcenin başında olduğu gibi temel yüklem olarak sözcenin sonunda da yer alabilirler. Yüklemisel öznellik göstergelerinin sözdizimsel veya kipsel işlevi olabilir: 1. Sözdizimsel işleve örnek olarak « anafirik » (öngönderim), 2. Kipsel işleve de örnek olarak « epistemik » (gerçekle ilişkilendirme) işlevlerini verebiliriz.

5.1 « Dediğim gibi » (Anafirik yüklem)

Konu bölümünde yer alan « dediğim gibi » öznellik durumu olduğunu gösteren bir diğer yüklemisel göstergedir. Bu yüklemisel yapı ile konuşmacı önceki söylemine gönderme yaparak düşüncelerini doğrulamak istediğini gösterir. Öngönderim işlevi (fr. fonction anaphorique) ile « dediğim gibi » yüklem göstergesi, önceki sözce veya sözcelerde ifade edilen düşüncenin eklenen açıklamalarla destekleneceğini belirtir. Aşağıdaki örneklerde, sözcelerin konu bölümünü oluşturan « dediğim gibi » yüklem biçimi, yorum bölümünde isim yüklemelerin kullanılmasına ve böylece bir belirtme sözcesi oluşmasına neden oluyor. Konuşmacının gözünde, söyleminin içerdiği düşünce belirli bir kesinlik kazanmış durumdadır (fr. assertion).

Sözce (16/17) = konu bölümü + yorum bölümü

(16) AHT22- Erzurum'da *dediğim gibi* biraz daha kısıtlı (Memleket)

<...konu bölümü...> < yorum bölümü>

(17) AHT22- onun dışında *dediğim gibi* çok geniş bi(r) yemek kültürleri yok (Memleket)

<.....konu bölümü.....> <.....yorum bölümü.....>

5.2 « Zannedersem » (Epistemik yüklem)

Yine sözcenin konu bölümünde yer alan ve öznellik işlevi gören yüklem kuruluşlarından « zannedersem » biçiminin daha çağdaş yapısı ve kullanımını « sanıyorum (ki) » yüklemidir. Bu yüklem konuşma dilinde sıkça kullanılır ve « epistemik » (inanç/inanma kipi), yani konuşmacının bir konu hakkındaki inanışını veya bir görüşle ilgili inancını içeren bir kipsel değeri vardır.

(18) Sözce = bağlaç + konu bölümü + yorum bölümü

AHT31- hatta *zannedersem* dünyadaki sayılı yedi yıldızlı otellerden bi(r) tanesi (M)

<BAĞ> <.....konu bölümü.....> <yorum>

(19) Sözce = bağlaç + konu bölümü + yorum bölümü

AHT33- fakat son yıllarda *zannedersem* herkes yine kendi ülkesine göç etmekle

<BAĞ> <.....konu bölümü.....>

e meşgul (Memleket)

<yorum>

5.3 « Katılıyorum » yüklemi (Karşılıklı öznellik)

« Katılıyorum » yüklemine barındıran aşağıdaki sözce 100Hz ile başlayıp iki yerde 250Hz seviyesine kadar çıkıyor: 1) Konu bölümünün sonu, 2) Yorum bölümünün ortası. Sözce Türkçenin sözdizim yapısının tonlama yapısına uygun olarak, konu bölümünün sonunda tonlama yükselirken (200Hz üstü), yorum bölümünün sonunda, yani sözcenin sonlarına doğru tonlama seviyesi düşer (100Hz altı). Yüklemin öznellik değeri ve sözce sonu olması nedeniyle tonlama seviyesinin düşmesi doğaldır. Fakat, sözcede öncelikle anlam ile birlikte 250Hz seviyesine kadar çıkışların olmasını sözcelem kuramına göre şu şekilde yorumlayabiliriz: Her ne kadar konuşmacı söyleminde öznel bir duruş sergilese de, muhatabının bazı görüşlerine katıldığını söylemenin ötesinde vurgulamak istiyor. Doalysıyla, burada bir *karşılıklı öznellikten* (fr. intersubjectivité) söz edebiliriz:

(20) Sözce = söylemsel gösterge + konu bölümü + yorum bölümü

BEH4- evet {50s} değerli arkadaşımın {100s} bi(r) kısım görüşlerine *katılıyor-um* (Doğa)

100Hz- 200Hz 250Hz 100Hz- 250Hz 200Hz- 100Hz

<SG> <...konu bölümü...> <.....yorum bölümü.....>

4.4 “Düşünüyorum” yüklemi (Kendine odaklı öznellik)

“Düşünüyorum” yüklemi içerdiği anlamsal değeri itibariyle doğrudan konuşmacının kişisel fikrini ileri sürdüğünü belirten diğer bir öznellik göstergesidir. Aşağıdaki örnekte, sözce başka bir öznellik göstergesi olan “bence” ile 250Hz tonlama seviyesi ile başlar ve tonlamada orantılı bir inişle sözcenin son unsuru olan yüklem üzerinde 100Hz seviyesinin altına düşer.

(21) Sözce = konu bölümü + yorum bölümü + artıyorum bölümü

UM3- bence daha yararlı olur {30s} diye *düşünüyorum* (Doğa)

160Hz 150Hz 100Hz 100Hz

<.....konu bölümü.....> <.....yorum bölümü>

Ayrıca, bazı sözcelerde “düşünüyorum” yükleminden sonra “ben” adlı (yükselen bir ezgiyle) yüklem sonrası unsur olarak sözce sonuna gelebilir: Bu durumda, sözcede Fransızca (dilbiliminde) “egosantrik” (fr. égocentrique) diye nitelenen somut bir öznel duruş söz konusudur, çünkü konuşmacı kişisel yargısı üzerinde bir odaklama yapar.

(22) Sözce = bağlaç + konu bölümü + yorum bölümü + artıyorum

ST11- ama {40s} e: {70s} {20s} Türkiye’de e: {100s} m çocuk ve aile ilişkilerinin

300Hz 200Hz 300Hz 200Hz 300Hz

<bağlaç> <.....konu bölümü.....>

çok daha insancıl ve yakın olduğunu *düşünüyorum [ben]* {40s} (Gençlik)

300Hz 300Hz 250Hz 200Hz 150Hz 350Hz

<.....yorum bölümü.....> <artıyorum>

6. SONUÇ

Dilbilimsel olgu olarak dilde “öznellik”, her şeyden önce “kip” (fr. modalité) ve “kipsellik” (fr. modalisation) kavramları ile ilgilidir. Öznellik kipi veya olgusu, sözcelem kuramı çerçevesinde, sözlü dilin karşılıklı etkileşim sürecini etkileyen ve söz zincirine yön veren en önemli dilsel olguların başında gelir. Bu bağlamda, *öznellik göstergeleri*, (fr. marques subjectives) söylem anında konuşan özneyi işaret etmekle birlikte, onun kişisel duygu, düşüncesi ve öznel yargısını dile getirdiğini gösterir. En az bir konuşmacı ve bir muhatabın

karşılıklı bilgi ve fikir paylaşımında bulunduğu her söylem, bir öznellik barındıracak, dolayısıyla da potansiyel bir *karşılıklı öznellik* oluşabilecektir.

Muhatabına hitap halinde bulunan konuşmacı, öznel duruşunu belirlemek amacıyla bir takım sözcelem stratejileri belirler ve söylemlerinde bu stratejilerini takip ederek, karşısındaki muhatabını ikna etmeye çalışarak onu kendi tarafına çekmek için çaba sarf eder. Bu sözcelem stratejilerinin belirlenmesinde ve sözcelerin oluşumunda tüm *söylemsel öğeler* (fr. *marques du discours*) gibi öznellik göstergelerinin de belirleyici işlevleri vardır. Öznellik göstergeleri parçasal (biçimsel) olduğu gibi parçaüstü (bürünsel) unsurlardan da oluşabilir. Söylem dilbilimi çerçevesinde, biçimsel ve Bürünsel unsurları birbirinden ayırmak ve bağımsız olarak ele alıp değerlendirmek *söylem çözümlemesi* (fr. *analyse du discours*) açısından doğru bir yaklaşım olmaz. Parçasal olsun parçaüstü olsun, bir sözceyi meydana getiren her türlü söylemsel göstergenin bağımsız değil, aksine birbirine bağlı olarak ilişkisel bir dizge içinde birbirini tamamlayan unsurlar olduklarını düşünerek değerlendirmek gerekir. Bu sözcelem yaklaşımı ile öznellik göstergelerin söylemsel değeri ve işlevi bulunabilir ve böylece sözce doğru yorumlanabilir.

Kısaca, edimbilimsel bir yaklaşımla, öznellik göstergelerini doğru yorumlayabilmek için birkaç açıdan ilişkisel bir dizge ile çözümlemek gereklidir. Bu pragmatik yaklaşımı biraz daha açacak olursak, Jakobson'un iletişim modelinde bulunan tüm bileşenleri göz önüne alarak (gönderici, alıcı, ileti, dilsel işlevler, vs), Saussure'ün kavramları ile "dil-dilyetisi-söz" olguları ve "gösteren-gösterilen" ilişkisi, Chomsky'nin kavramları ile de "edim-edinç" ve "yüzey yapı-derin yapı" ilişkisi çerçevesinde söz zincirini oluşturan tüm dilsel ve dildışı unsurların değerlendirilmesidir. Ancak böyle çok yönlü bir söylem çözümlemesi yöntemi ile öznellik göstergelerinin gerçek sözcelemsel değer ve söylemsel işlevlerini saptamak mümkün olabilir.

Bitirirken, Fransız dilbilimci ve sözcelem kuramcısı Kerbat-Orecchioni'nin (1999 : 39) "dilce öznellik" ile ilgili şu değerlendirmesini verelim: "Öznel birimleri algılayabilmek için, öncelikle *"deictic"* (fr. *déictique*) veya *"shifters"* (fr. *embrayeur*) adı verilen dilsel birim ve göstericilerin temelini oluşturduğu *sözceleme ilişkin olgu ve oluşumları* göz önünde bulundurmamak vazgeçilmezdir".

Tonlama/Bürün ile ilgili özel işaret ve kodlamalar

Aşağıda liste halinde verilen konuşma diline özgü işaret ve kodlamalar, sözlü bütüncelerimizi oluşturan transkripsiyonların (çevriyazı) tümünde yazıcılar tarafında titizlikle kullanılmıştır. Bu işaretlerin kullanım yeri ve sıklığı, tamamen transkripsiyonu gerçekleştiren yazıcının algısına bağlıdır.

[...] = Artyorum adını verdiğimiz yorum bölümünden sonra gelen yüklem sonrası söz/dizim (sözcük veya sözcük öbeği).

(?) = Yazıcı tarafından soru veya sorgulama olarak algılanan sözdizimsel yapı.

(...) = tamamlanmamış veya eksik sözce yapısı.

{...} = durak/lama (ölçü birimi "salise" olarak hesaplanmıştır).

(x) = anlaşılmayan/duyulmayan kesit, söz parçası.

e/ee/eee = konuşmacının söylemine uygun olabilecek kelime veya sözdizimsel yapıyı düşünürken çıkardığı sesi gösterir; bu ses uzatıldığı ölçüde işaret çoğaltılabilir.

Hz = sesin şiddetini gösteren ölçü birimi (Hertz).

S = salise (saniyenin yüzde biri).

↑ **ses çıkışı** = ses ezgisinin yükselişini ifade eder.

↓ **ses inişi** = ses ezgisinin düşüşünü ifade eder.

‡ : Tonlamanın yüksek alanda olduğunu gösterir (>250Hz üzeri).

- : Tonlamanın alçak alanda olduğunu gösterir (<250Hz altı)

= : Tonlamanın düz alanda olduğunu gösterir (hangi Hz seviyesi olursa olsun); çizgisel/doğrusal tonlamanın belirli bir Hz seviyesi yoktur.

KAYNAKÇA

Bazin, L. (1987). *Introduction à l'étude pratique de la langue turque*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien Maisonneuve.

Benveniste, E. (1966). *Problèmes de linguistique générale 1*. Paris: Editions Gallimard.

Blanche-Benveniste, Cl. (1997). *Approche de la langue parlée en français*. Paris: Ophrys.

Culioli, A. (1990). *Pour une linguistique de l'énonciation*. Paris: Ophrys, Tome 1.

Eziler Kıran, A., Korkut, E., Ağildere, S. (Ed). (2003). *Günümüz dilbilim çalışmaları*. İstanbul: Multilingual.

Godel, R. (1945). *Grammaire turque*. Genève: Librairie Naville.

Kerbat-Orecchioni, C. (1999). *L'énonciation*. Paris: Armand Colin.

Kıran, Z. et Eziler Kıran, A. (2001). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Morel, M.-A. et Danon-Boileau L. (1998). *Grammaire de l'intonation*. Paris: Ophrys.

Sarıca, M. (ed). (2005). *Sözlü dil yapısı* (Yeni dilbilim kuramları ışığında). İstanbul: Multilingual.

TDK, Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 10. Baskı.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.